

Goněk, Vladimír

Strana lidové svobody (kadeti) a národnostní otázka v Rusku v roce 1917 (období dvojvládí)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1989-1990, vol. 38-39, iss. C36-37, pp. [7]-25

ISBN 80-210-0145-3

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102239>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR GONEC

STRANA LIDOVÉ SVOBODY (KADETI) A NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA V RUSKU V ROCE 1917 (OBDOBÍ DVOJVLÁDÍ)

Strana lidové svobody vzápětí po únorové revoluci v Rusku uzurpovala vedoucí úlohu v prozatímní vládě a tuto úlohu udržela přes všechny zvraty až do Října. V souvislosti s tím se nutně dostala i do role hlavní politické představitelky ruské buržoazie a neméně stejnou měrou i do postavení hlavního politického protivníka bolševiků. Proto poznávání její ideologie i konkrétní politické praxe v průběhu roku 1917 má nemalý význam pro pochopení obsahu a sledu revolučních událostí.

To se týká i takových rovin, kde sociální zájmy a konflikty nevystupovaly jednoznačně zjevně, nýbrž byly zastřeny různými deformacemi v politickém a vůbec společenském vědomí jednotlivých složek společnosti, deformacemi, mj. záměrně pěstovanými buržoazní ideologií. Sem patří i národnostní otázka, která se ve specifických podmínkách Ruska zařadila mezi klíčové otázky v revolučních střetech roku 1917.

Míra a rozsah onoho zastření byly přitom ve vztahu ke sledované straně dlouho nepoměrně vysoké. Strana konstitučně-demokratická (v politické hantýrce KD = kadeti) má kořeny v levých proudech ruského liberalismu období těsně před první ruskou revolucí, kdy mj. za poměrů plebeovské reakce mnozí jejich významní předáci museli pobývat v emigraci. Strana, která za první ruské revoluce přijala nový název — Strana lidové svobody, nebyla právě v milosti ani u režimu po roce 1907. Tyto okolnosti za celkových politických poměrů v předrevolučním Rusku přispívaly k tomu, že obecné představy v mnohých složkách ruské společnosti o straně kadetů připisovaly této straně podstatně levější pozice, než na jakých ve skutečnosti stála. Obdobnému sebeklamu či alespoň sebeklamu o účinnosti své politické linie na masy a o její popularitě podléhala nakonec i část členů samotné strany kadetů, včetně některých ideologů či vedoucích představitelů.

Program kadetů z roku 1905 přitom nikterak nepřekračoval buržoazně liberalistický rámec [což platí i pro všechny jeho pozdější redakce].

Samotnou národnostní otázku pak nepojímal jako specifický problém, předpokládal její automatické vyřešení s nastolením otevřeného buržoazního politického systému s ustavením formální struktury občanských práv. V tomto rámci tudíž požadoval (pouze) zrušení křiklavých národnostních omezení dosavadního systému, zejména nastolení rovnosti před zákonem bez rozdílu národností a zrušení veškerých omezení osobních i majetkových práv příslušníků jednotlivých národností s ústavním zakotvením tohoto principu. Výslovně se pak uváděl požadavek zrušení národnostních omezení ve volebním právu a v přístupu do škol. Mimoto program žádal zrušení stávajících omezení v oblasti kulturního rozvoje, nastolení svobody užívání národních jazyků ve veřejném životě a svobody zakládání a vydržování škol a nejrůznějších shromáždění, svazů a institucí za účelem rozvoje jazyka, literatury a kultury každé národnosti.¹

Příslušníci jednotlivých národů tedy měli mít stejná formální individuální práva, národnosti jako celky možnost svobodného rozvoje duchovních hodnot, pokud k tomu mají dostatečné vlastní prostředky. Že tyto požadavky nikterak nenarušovaly ani neohrožovaly velkoruskou hegemonií, nelze zatím pro tuto etapu kadetům připisovat jako nacionalistický záměr; samy národnosti totiž zatím nekladly příliš širší požadavky. V těchto souvislostech dokonce mnozí příslušníci z neruských národností v řad zvláště buržoazie a buržoazní inteligence vstupovali přímo do řad kadetů anebo s nimi alespoň otevřeně sympatizovali. Teprve v těsně předválečné etapě kadetské přístupy k národnostní otázce začaly objektivně hrát roli nástroje velmocenského nacionalismu, avšak stále ve značně skrytých formách.

Výrazný zlom přinesla šovinistická vlna začátkem první světové války; oprávněna mj. Lenina k závěru, že ruský liberalismus se přerodil v nacional-liberalismus, který soutěží v „patriotismu“ s černosotněnci.² Teprve s rostoucím napětím v národnostních vztazích si v průběhu roku 1915 kadeti uvědomovali potřebu alespoň zčásti se distancovat od otevřené černosotněnské linie; na jedné straně vyslovovali nadále podporu vládě — včetně členů strany z řad národností jako Arména M. Papadžanova či Estonce I. Ramota — na druhé straně v mlhavých formulacích vyjadřovali naději na pozitivní změny v národnostních poměrech po ukončení války.³ Nejjednoznačněji však formuloval kadetskou linii v národnostní otázce vůdce strany P. Miljukov — při vytyčení záměru jakkoli dosáhnout jednoty národů Ruska, nezbytné pro vítězství ve válce, kladl Miljukov paralelní „zdůvodnění“, že pouze vítězství může národům přinést štěstí a rozkvět, a to ještě s podmínkou uchování jednotného státu.⁴ Demagogie je tedy jen slabě maskována. S cílem vyvolat dojem, jak silně se distancují od vládní otevřeně rusifikátorské linie a jak rozpracovávají vlastní tvůrčí linii v národnostní otázce, začali kadeti v květnu 1915 vydávat zvláštní periodikum výhradně k národnostní problematice. Hned v jeho úvodním čísle rozmáchle vyhlášovali národnostní problémy Ruska

za aktuální úkol k praktickému řešení, zároveň však naznačili, že nechtějí překročit meze pouze národně kulturního „sebeurčení“ národnostních menšin.⁵

V průběhu roku 1916 se již začaly objevovat náznaky dvojí linie, příznačné posléze i pro rok 1917. Vedení strany kadetů zvolilo taktiku přijímat v jednotlivých otázkách takovou orientaci, aby se získal prostor pro kritiku vládní linie, zároveň však aby převážně nebylo nutno činit na vládu nátlak; to plně odpovídalo momentálním zájmům ruské buržoazie. V národnostní otázce dokonce tuto linii vyjádřil Miljukov víceméně otevřeně.⁶ Proti tomu činitelé z místních organizací kadetů z národnostních oblastí (mj. již zmínění M. Papadžanov a I. Ramot) vystupovali ve velmi ostrých a nesmiřitelných výrazech proti vládní linii v národnostních vztazích (která se nezastavovala ani před masovou fyzickou likvidací), a to i na takovém fóru jako byla Státní дума.

Pozornosti si dále zaslouží návrh K. Tevkeleva, předsedy muslimské frakce Státní dumy, podaný jménem lotyšského, litevského, estonského, arménského, muslimského a židovského obyvatelstva na 4. zasedání Státní dumy. Tevkelev požadoval včlenit do politické deklarace Státní dumy teze, že v nejbližší době musí být přijata veškerá opatření jednak k odstranění jakýchkoli administrativních omezení vůči jednotlivým národnostem, jednak ke zrušení všech omezujících zákonů, spojených s náboženským vyznáním nebo národní příslušností.⁷ A tyto požadavky jsou v překvapivě naprostém souladu s kadetským programem v národnostní otázce, což pochopitelně nezůstalo bez odrazu ve vědomí vedoucích ideologů a politických představitelů této strany, ovšem v posunutém významu povědomí velkoleposti a všespasitelnosti své linie. A tak hrozivé varování, které přinesla jak pro samoděržaví tak pro ruské liberály vlna povstání národů Střední Asie v létě 1916, zůstalo nedoceneně nejen ze strany samoděržaví, ale (byť s jinými okolnostmi) i ze strany kadetů.

* * *

Po únorové revoluci se kadeti celkově usilovně stavěli do světla nadřídni, nestranné a současně i nadnárodní organizace. V tomto duchu také podávali výklady svého programu, přičemž se pochopitelně nemohli vyhnout lavírování ani krkolomným konstrukcím; občas byli donuceni i ke drobným korekcím svého programu, jeho hlavní linie, reálné podstaty a buržoazně liberálního smyslu se však tvrdě drželi.

A tak již 2. března 1917,⁸ v souvislosti s vytvořením prozatímní vlády se ústřední výbor kadetů obrátil k občanům Ruska s výzvou, nechť jsou zapomenuty mj. i všechny rozdíly národnostní . . . , nechť každá národnost dokáže svobodně vyjádřit své názory a dosáhnout realizace svých přání. . . .⁹ Že paralelně kadeti strhli na sebe vedoucí úlohu ve vládě, bylo již poznamenáno. Vzápětí určili i obsah prvních dekretů vlády v rovině

národnostních vztahů. Už 7. března se prozatímní vláda usnesla na zrušení náboženských a národnostních omezení. Takto do značné míry naplnila výše uvedené požadavky tlumočené Tevkelevem ve Státní dumě, tj. vyhlásila neplatnost všech zákonů a všech administrativních rozhodnutí omezujících práva jednotlivců v souvislosti s jejich náboženskou či národnostní příslušností.¹⁰ Šlo tak pouze o zrušení nejhrubších projevů národnostního útlaku ve vztahu k individuím; národnosti jako celky žádná práva nedostaly, ani perspektiva nebyla naznačena, s žádnou (v pozitivním smyslu) se nepočítalo. Navíc pak samo reálné naplňování uvedeného vládního usnesení se především u národností Východu značně protahovalo.

Poněkud dále — avšak jedině s ohledem na mezinárodní situaci — šla vláda v otázce finské; téhož dne, 7. března obnovila platnost ústavy Velkoknížectví finského.¹¹ Ve skutečnosti analogicky kadeti připustili pouze nápravu pobuřujících kroků samoděržaví z let 1899 a 1908, současně si vymínili, že některá usnesení spojená s válečnou dobou a uznávaná za protiprávní, mají být zrušena až po ukončení války. Navíc ani příliš nezastírali, že tohoto návratu ke statu quo ante hodlají patřičně zneužít. Finská ústava byla totiž celkově až přespříliš zastaralá; dále například státoprávně otevřenou zůstala otázka prerogativ ruského monarchy (jakožto velkoknížete finského) po pádu samoděržaví. Zejména však kadeti naprosto jednoznačně vyhlásili, že právní vztahy Ruska a Finska zůstávají po obnovení platnosti finské ústavy nedotčeny, že politický svazek Finska s Ruskem je nenarušitelný.¹² A tak i nadnesený výrok, že svobodné Rusko a svobodné Finsko mají být navždy sjednoceny svazky práva a vzájemné úcty¹³ nelze chápat jinak, než že kadeti hodlali archaické a nadále nerovnoprávné postavení autonomního Finska v rámci ruského státu trvale zakotvit.

Kadeti dokázali rovněž využít vytváření systému místních zplnomocněnců prozatímní vlády; jako záměrně formální vybočení z tohoto systému byly utvořeny zvláštní články v některých národnostních oblastech, nejznámějšími se staly tzv. Zvláštní zakavkazský výbor a Turkestánský výbor.¹⁴ Tyto články měly vzbudit fikci uvolnění prostoru pro národní hnutí a ustavení zárodku široké místní samosprávy; příznačné však je, že jejich náplň činnosti a pravomoci nebyly po dlouhou dobu stanoveny (instrukce pro zakavkazský výbor pochází až z 3. září), že jejich složení určovala sama vláda, převážně z řad strany kadetů, navíc ze značné části z kadetů — členů Státní dumy. Jejich zřízení pak nepřineslo očekávané delegování pravomocí prozatímní vlády na tyto články, nýbrž naopak koncentraci místní správy a dokonalejší podřízení místní správy kontrole prozatímní vlády.¹⁵

Obecně se kadeti snažili — nakolik se jen dalo — zavázat si tradiční umírněné předáky národních hnutí ke spolupráci, přesněji k podpoře a uznání své vedoucí úlohy a s tím je využít jako brzdy národně osvo-

bozeneckého hnutí. Současně vycházeli ze skutečnosti, že buržoazie z národnostních oblastí si byla vědoma své slabosti, že proto povětšinou viděla v ruské buržoazii přirozenou oporu v zajištění svých třídních zájmů, že se v národním hnutí příliš neangažovala a že současně mnozí její političtí exponenti stáli přímo v řadách strany kadetů. A tito exponenti měli být dalším významným nástrojem k zavádění národních hnutí do slepé uličky. Tyto souvislosti byly zužitkovávány systematicky, s tvrdou neústupností, leckdy otevřeným vydíráním.

Vedle racionální a tvrdé linie však lze najít u některých kadetských publicistů v těsně poúnorové etapě zcela nekritickou míru sebeuspokojení přecházející až v mesianistickou notu, přičemž opět mesianismus slouží jako opodstatnění další existence „jednotného a jednotně myslícího Ruska“ apod.¹⁶

Bezprostředně poúnorová etapa formování kadetské linie kulminovala na VII. sjezdu strany 25.—28. března 1917. Ústředním bodem jednání se vedle aktuálních otázek taktiky stala úprava programu strany v otázkách státního zřízení v Rusku; programový bod o konstituční monarchii už byl pochopitelně přílišným přežitkem. S novou formulací republikánského zřízení vyvstala i otázka míry centralizace a decentralizace. Proti požadavkům vzít si vzor z francouzské republiky, striktně centralizované, se ozvaly hlasy upozorňující na masové tendence k autonomii, ba k federaci, poukazující, že kadeti musí tyto tendence urychleně podchytit, nepropást příležitost získat takto opory i v jednotlivých národnostech Ruska (že při příštím sjezdu už pravděpodobně bude pozdě). Zejména delegáti z Ukrajiny poukazovali na nezbytnost takových změn programové linie. Tyto náměty však vůbec nebyly přijaty na pořad jednání, byly doslova odklizeny osvědčenou cestou vytvoření zvláštní komise, která se svými závěry má předstoupit před další sjezd strany.¹⁷ Sjezd jednoznačně vyzvedl i taktiku odkládání revolučních požadavků do kompetence ústavodárného shromáždění a tím i jejich degradace a rozmělnění. Sjezd se usnesl na principu, že všechny žhavé otázky, které prozatímní vláda nepřijala ve svém programu, tj. i národnostní otázku, nutno předat ústavodárnému shromáždění;¹⁸ zároveň se uznávalo, že ústava může být přijata třeba až za pět let apod. Národnostní otázka souvisela i s otázkou války a míru;¹⁹ v této souvislosti je rovněž příznačná teze rezoluce sjezdu, že kadeti budou neochvějně zastávat „osvobozenecké úkoly války“, že ... nedotýkajíce se svobody jiných národů ... nelze připouštět poškození „životních práv a zájmů Ruska.“²⁰ Celkově je v závěrech sjezdu opět příznačné sebevědomé trvání na základní programové linii, odmítání vyjít vstříc aktuálním politickým náladám v masách, což se odrazilo i ve výroku, že ti, kteří nyní kolísají, se potom připojí k nám.²¹

Přes všechny uvedené zřejmé naprosto negativní postoje kadetů k tvůrčímu řešení národnostní otázky se nepřecházelo k otevřenému hlásání

velkoruského nacionalismu; to by nebylo aktuální ani taktické, takové zaměření se zatím v obecném povědomí automaticky spojovalo s černošotěnci. A tak i hlavní kadetský hlasatel nacionalismu kníže Trubeckoj se snažil své teze maskovat revolučně mesianistickou frazeologií; výroky o nezbytnosti jednotného a jednotně myslícího Ruska, silného Ruska, Ruska s povinností vítězství ve válce apod. spojoval s hesly o veliké nacionální revoluci, o celosvětovém a všelidském poslání atd.²² Ani takto však zatím nedostával přílišný prostor.

* * *

Kadeti však dostali lekci v dubnovém mocenskopolitickém zauzlení. Jejich další linií pak přímo symbolizuje skutečnost, že vůdce strany Miljukov byl stažen z otevřené scény realizace moci, zároveň kadeti podrželi klíčovou úlohu v prozatímní vládě atd. Lavírování a taktizování zaujalo ústřední místo v jejich politické aktivitě.

Mimo jiné se totiž ukázalo, že s radikalizací národních hnutí, jejich přerůstáním do kvality otevřeného národněosvobozenického boje rapidně ztrácely na váze ty elementy v jednotlivých národnostech, které stály přímo v řadách kadetů nebo k nim měly blízko po ideověpolitické stránce (staří umírnění vedoucí činitelé národních hnutí) nebo po stránce sociální (buržoazní elementy vůbec). Národnostněosvobozenický boj zatím nedokázal nabývat vědomě socialistické orientace, jeho radikalizování převážně maloburžoazní předáci ovšem projevovali vůči kadetům oprávněně nedůvěřivé postoje.

Kadeti proto usilovně hledali novou variantu své tvrdé linie, s přijatelnější tvář. Současně připravovali ideologickou výzbroj pro sebe i pro ony sobě blízké z jednotlivých národností. Hodlali je k sobě ještě jednoznačněji připoutat; vycítili, že maloburžoazní vlně by bylo možno odolat (nezkalkulovali však možnost předání štafety v národněosvobozenickém boji ještě někomu jinému). Současně lze sledovat i první náznaky později rozvinuté taktiky — pokoušet se o izolaci nejrozvinutějších národněosvobozenických hnutí, vykázáním do pozic abnormality a nezákonnosti, současně u méně rozvinutých hnutí vnadit na jejich vůdce a současně je i vydírat, usilovat o respektování kadetské linie, posilovat povědomí potřeby jednotné fronty buržoazie všech národností tvář v tvář radikalizaci mas.

Konkrétně pak všestranně popularizovali teze, že zhroucení starého režimu provždy likvidovalo nerovnost národů, na druhé straně všemožně hledali záminky a argumenty, jak by opodstatnili údajnou nemožnost poskytnout národům samotným práva, aby si samy stanovily svůj osud, jak by opodstatnili nerealizovatelnost takových práv . . . Mnoho ukazuje již vyhlášení ústředním výborem kadetů podmínek účasti v nové, koaliční vládě. Slavnostní teze o obraně a ochraně požadavků práva a svobody

a o boji proti násilí kadeti specifikovali vyjádřením, že prvním a základním úkolem činnosti vlády je příprava na svolání ústavodárného shromáždění a dále že jejich strana bude napomáhat realizaci všech bezodkladných úkolů; současně varovali, že není možné předcházet práci Celeruského ústavodárného shromáždění. A vůči národně emancipačním snahám zcela jednoznačně kadeti deklarovali, že uspokojení požadavků jednotlivých národností Ruska plně závisí právě na ústavodárném shromáždění a že tudíž zejména stále hlasitěji vyzvedané požadavky autonomního či federativního zřízení nelze realizovat mocí prozatímní vlády. Navíc ono uspokojování požadavků národností je limitováno vágním nárokem na spravedlnost takových požadavků.²³

Další konkrétnější prvky se rýsují při formování linie vůči finské otázce. Hned následujícího dne otištěný úvodník hlavního kadetského deníku osočuje finské předáky, že zneužívají vnitřního oslabení Ruska a podnikají riskantní kroky; otevřeně vyhláší „nerozbornost“ svazku Finska s Ruskem a varuje, že se Rusko nesmíří s odtržením Finska v žádné formě. Finská svoboda musí být údajně závislá na zabezpečení zájmů ruské státnosti.²⁴

Proti tomu kadeti svému VIII. sjezdu v den jeho zahájení 9. května připisovali, že svými závěry sjednotí řešení dvou úkolů — zachování jednoty a síly ruského státu a současně zajištění svobodného národního života jednotlivých národností Ruska na bázi široké místní samosprávy jejich oblastí.²⁵ Zato v úvodní sjezdové řeči byl už Miljukov otevřenější. Jako mez, za kterou nelze jít, vytyčil uchování a neporušitelnost státní jednoty Ruska. Po tuto mez se má strana pokusit o konstrukci místní autonomie, dokonce údajně s místním zákonodárstvím. Ve výše uvedeném duchu vyrukoval Miljukov se známkováním národních hnutí — rozdíl mezi dobrými a špatnými má být opět určen onou mezí státní jednoty, neboť rozdělení na suverénní jednotky je nepřijatelné; Miljukov uznal opodstatněnost „sféry živého národního základu“ a vyzvedl odsouzenihodnost přecházení do „sféry nacionalismu“, kterou nelze sladit s realizací státních úkolů současného momentu. Vůči „dobrým“ národním hnutím vyjádřil naději, že mezi návrhem kadetů a jejich snahami není nic nesmiřitelného. Návrhy kadetů označil za nikoli konečné, nevyloučil další kombinace v zájmu dosažení cílů, které si národnosti stavějí. Po tomto vábení však přidal další meze — zdůraznil, že za současné situace se nepovažuje za správné utvářet místní autonomii na bázi národně teritoriální. Vycházet se má z existujících pouze územních historických jednotek a teprve časem by se tyto jednotky mohly částečně sdružovat ve svazy. „Argumenty“ hledal Miljukov v příkladu revolučního roku 1848, kdy dalekosáhlé požadavky národností údajně znemožnily decentralizaci a nakonec přivedly ke zkáze revoluce.²⁶

Další průběh sjezdu postavil princip místní autonomie už víceméně do protikladu vůči národním snahám. Hlavní referát o místní samosprá-

vě a autonomii přednesl F. Kokoškin; vsadil na kartu právněteoretických klíčků v zájmu „důkazů“ své hlavní teze, že decentralizace Ruska nemůže být realizována cestou sjednocení každé z hlavních národností ve zvláštní autonomní jednotku. U velkých národů by prý naopak došlo k centralizaci místo decentralizace. Jednotlivé národněteritoriální jednotky by prý mimoto nebylo možno funkčně spojit ani na principech jednotného státu ani federace, naopak by přivedly Rusko k rozkladu či přinejmenším konfederaci, rovněž nepřípustné. Celkově by nebylo možno vybavit národněteritoriální jednotky stejnou měrou práv; hledisko praxe — při nerovnoměrnostech v početnosti i v územním rozsahu u jednotlivých národností — by pak údajně požadovalo i nerovnoměrné rozdělení kompetencí, což by přivedlo k nejčistší a odlišné formě poručnickování velkých národů nad malými. A přidělení největším národněteritoriálním jednotkám úměrných kompetencí by nepřípustně redukovalo kompetence ústřední moci téměř na nulu. Kokoškin obecně deklaruje, že princip federativní a princip národnostní nejsou totožné, že naopak při důsledné realizaci mohou vstoupit do nesmiřitelného protikladu. Pro případ Ruska striktně „sumoval“, že federalizace na národnostním principu je nerealizovatelná, a neodpustil si osóčit neruské národnosti, že vyvolávají právě v otázce federalizace vzájemné spory takového rázu, že mohou přivést k ozbrojeným konfliktům a k udušení celé ruské revoluce.²⁷ Jako oficiální referent jménem ústředního výboru tak Kokoškin jednoznačně smetl národněteritoriální princip se stolu ve všech jeho variantách.

Základem — východiskem i hranicí — jakékoli decentralizace má být princip politické jednoty ruského státu — lid provedl revoluci bez rozdílu národností. V návaznosti na Miljukovovy teze Kokoškin úplně vylučuje národnostní požadavky ze základního obsahu únorové revoluce, podtrhuje úkol „upevnit svobodu celého Ruska“, „dovršit revoluci“. Jedním z nástrojů dovršení má být právě decentralizace, která ovšem nemá mít za cíl pouze národní sebeurčení. Nakonec Kokoškin vyrukoval s otevřenou kartou i co se týče míry decentralizace. Po mnohoslibné tezi, že ustavit přesné rozmezí mezi státem federativním a státem unitárním s místní autonomií není vždy snadné, Kokoškin výslovně uvádí, že nemůže být ani řeči o autonomii státního charakteru, nýbrž provinčního charakteru, s poskytnutím některých pravomocí samosprávným článkům dosavadní správy gubernií.²⁸ De facto by tedy nešlo o nic více než o omezenou administrativní decentralizaci, která by údajně mohla napomoci mj. i národnímu sebeurčení.

Sjezdová diskuse však přinesla řadu dalších názorů, především nesouhlas delegátů z ukrajinských i některých dalších organizací. Činitelé z místních organizací v národnostních oblastech byli obecně motivováni potřebami zabezpečení zájmů místních elementů ruské buržoazie a buržoazní inteligence. Pro eventualitu mocenskopolitických posunů bylo pro ně žádoucí nedostat se do nepřeklenutelného rozporu s místními

předáky národněosvobozeneckých hnutí. Jde zjevně o průměty motivace ve sféře taktiky, mají však význam pro pochopení pozdějších kroků a opatření místních organizací a rovněž pochopení některých změn a zpružnění i v celostranické linii. Nejde tedy ani v tomto případě o žádné uznání práv či nároků národností, jen o odraz specifikovaného přístupu k principu, že včasný a adekvátní manévr může zachránit pozice ruské buržoazie a buržoazní inteligence.

Zástupci organizací strany kadetů z Ukrajiny, zvláště Mogiljanskij, Maklecov, Butenko a Imšeněckij otevřeně deklarovali nutnost přeměnit Rusko ze státu národního ve stát národnostní, odmítli teze, že by národní autonomie měla být hrozbou jednoty státu a že vůbec snahy po národním sebeurčení by měly být snahami po rozdělení Ruska. V protikladu Kokoškinovým a Miljukovovým teším, že národnostní otázka ohrožuje revoluci, varovali, že pokud nebude národnostní otázka řešena v souladu s národními zájmy, pokud před národností bude stavěna zeď, tj. odklady, odmítnutí řešit atd., pak právě v takovém případě národností rozbijí revoluci. Federativní zřízení neoznačili za nezbytnost, ani ho však neodmítli, autonomii národností prohlásili za nevyhnutelnou, ba dokonce za ideál, k němuž ve skutečnosti směřují i kadeti. Zejména poltavský zástupce Imšeněckij přednesl řadu konkrétních požadavků na změny programu strany, především pak úkol ustavit jasnou cestu ke splnutí současných administrativních jednotek a jejich částí v národněteritoriální autonomní články.²⁹ V obdobném duchu vyzněla vystoupení zastánce sibiřské autonomie tomského delegáta Někrasova či Vermiševa z Baku.³⁰

Řada dalších diskutujících však podpořila Kokoškina, někteří šli ještě dále, dokonce až například k popírání existence ukrajinského národa (Gronskij), k hrozbám, že snahy restaurovat monarchii budou vedeny i prostřednictvím federalismu okrajín, aby se poté monarchie vypořádala i se samotnými národnostmi (Dubosarskij), k zastrašování německými záměry rozdělit národnosti Ruska (Fedjaj). Ohlas našlo i Trubeckého hlásání „obščeruského“ patriotismu a teze, že celoruská svoboda i autonomie oblastí musí být vybojovány na válečném poli, tj. nanejvýš aktuální je naopak naprostá jednota Ruska s cílem vítězství, teprve poté bude možno řešit otázku decentralizace i další, jakožto otázky mírové doby.³¹

V závěrečné řeči pak Miljukov jednoznačně podpořil Kokoškina, pro-sazoval mínění, že jeho teze jsou zlatou střední cestou mezi extrémními názory uvnitř strany kadetů. Z širšího hlediska pak celé „pojetí“ národnostní otázky, jak ho doposud prezentovalo vedení kadetů, stavěl Miljukov rovněž do světla údajné linie mezi extrémy, a to v rozměru celoruského kolbiště politických stran. Kadeti se prý zakalili už svým dřívějším bojem proti ruskému nacionalismu a boj proti úzce pojatému nacionalismu povedou nadále; proti tomu však prý uznávají životodárnou sílu národního principu a nepůjdou oním směrem jako internacionalistické strany.³² Odtud pak i praktická linie kadetů v národnostní otázce — prů-

běžně upevňovat postavení a moc ruské buržoazie a čas od času činit nepodstatné „ústupky“ národním hnutím, milostivě nadělovat národům drobná práva v oblasti kultury (jako například povolit jim v základním školství v 1. až 4. třídě výuku v rodném jazyce, jak učinil kadetský ministr osvěty Manuilov).

Takto se opět podařilo smést národnostní otázku se stolu; přijatá rezoluce sjezdu v návaznosti na Kokoškinův referát vyzvedla zejména teze o oddělení principu decentralizace od principu sebeurčení národů a tím nemožností uskutečnit decentralizaci cestou sjednocení každé z hlavních národností ve zvláštní jednotku. Doporučovaný model pak přes výroky o místním zákonodárství nepřekračuje hranice omezené administrativní decentralizace s právem veta centrálních státních orgánů. Jenom v rozmezí svých kompetencí by mohly samosprávné jednotky vzniklé z dosavadních gubernií výkon některých z nich sdružovat (v tzv. oblastních svazech). Příznačné jsou i nové redakce 11. a 12. bodu programu strany, přijaté taktéž na Kokoškinův návrh. Objevuje se zde formulace tzv. „svobodného kulturního sebeurčení“, fakticky ovšem na soukromé náklady; dále s plánem poskytnutí omezených práv užívání národních jazyků byl jednoznačně postaven požadavek fixace v základních zákonech výlučného práva ruštiny jako státního jazyka. Jediným zdánlivým ústupkem je bod sjezdové rezoluce nařizující ústřednímu výboru vypracovat k příštímu sjezdu doplňky k programu v národnostní otázce;³³ fakticky však neměl v dané etapě větší cenu než známý obsah úsluví o kozlu zahradníkem.

Závěry sjezdu vyvolaly velkou nespokojenost v organizacích strany v národnostních oblastech, zejména na Ukrajině a Litvě. Přestože někteří z předáků z těchto oblastí byli v zájmu uklidnění začleněni do nového ústředního výboru (například Grigorovič - Barskij z Kyjeva či Imšeněckij z Poltavy), věc došla až k vystupování ze strany. Avšak při sumování závěrů a výsledků ve věstníku strany Miljukov znovu kázal o nutnosti preventivně působit proti škodlivým stránkám separatistických tendencí, proti snahám o národněteritoriální jednotky atd. K onomu vystupování ze strany pouze dodal, že ho považuje za dočasný rozchod a že stanovisko strany bude lépe hodnoceno, jakmile přejdou okolnosti, které vyvolaly zvýšené požadavky národností. Zároveň naznačil, že zvýšené požadavky národností jsou pouze důsledkem oslabení ústřední státní moci a že právě proto je nezbytný tvrdý postoj.³⁴

„Řešení“ národnostní otázky na VIII. sjezdu kadetů musíme samozřejmě chápat z hlediska záměrů a úkolů sjezdu jako takového, sjezdu, který se sešel, aby upevnil akceschopnost kadetů jako t. č. již hlavní a bezkonkurenční buržoazní strany, proti níž lze očekávat stále intenzivnější nápor levicových sil, a aby současně zhodnotil zkušenosti z první velké mocenskopolitické krize poúnorového Ruska, tzv. dubnové krize a nastí-

nil další taktiku. Celkově pak VIII. sjezd kadetů přinesl takové množství „myšlenek“ k národnostní otázce a národnostním vztahům, že v dalším období posloužily kadetským publicistům (a nejen jim) k mnohačetným variantám útoků vůči národním hnutím, jejich osočování, pokusů o jejich rozklad zevnitř i vydrání aj.

V kadetské ideologii a publicistice se paralelně stále intenzivněji uplatňoval i záměr všestranně pěstovat a rozvíjet konstitucionalistické iluze v masách, zvláště maloburžoazních. Tuto linii uplatňovali kadeti už v první ruské revoluci, znovu pak už od únorové revoluce, nyní však v nesrovnatelně větší míře. Cílem bylo vštěpovat do vědomí mas určité buržoazně konstitucionalistické principy, zneužít skutečnosti, že doposud v Rusku nebyly uplatňovány, a imputovat tak masám názor, že tyto principy jsou hlavním prostředkem a zárukou upevnění a dovršení revoluce. Na této základně pak vlastní reálné revoluční požadavky byly stavěny do světla anarchistických či dokonce kontrarevolučních kroků, či alespoň neuskutečnitelných představ, nakolik jsou s oněmi buržoazně konstitucionalistickými principy v rozporu. Tato taktika se plně uplatňovala i vůči národněosvobozeneckému hnutí (jak lze částečně vycítit již ze zmíněného Kokoškinova referátu).

Vedle masových edic, brožur pro čtenáře o různých úrovních vzdělání a popularizačních článků ve vlastních novinách na témata republika, volební systém, ústavodárné shromáždění, samospráva, unitární stát a autonomie atd. se objevovala vydání i pro špičkové kadetské propagandisty, svého druhu ideologické zásobníky a koncentráty kadetských názorů a záměrů v této sféře (byly ovšem využívány i v propagandistické činnosti maloburžoazních stran, což jediné naplňovalo záměry kadetů). Výrazné místo mezi nimi zaujímá sborník Svobodné státní zřízení, připravený předními kadetskými teoretiky Kizevetterem, Kistjakovským, Karevem, Mižujevem, Rachmanovem a Sablnem;³⁵ vyznačuje se především pečlivým vytyčováním mezí a limitů tak, aby se nepřekročily hranice „anarchie“ a aby ono „svobodné státní zřízení“ bylo „funkční“, samozřejmě v rozmezí buržoazního liberalismu. Ústavodárné shromáždění mělo být deformováno do podoby slavného završení revoluce ve smyslu dokonstituování klasického buržoazního politického systému, mělo se stát jednou z efektivních brzd proti tendencím po dalším prohlubování revolučního procesu. Nepřekvapí tedy například argumenty zpochybňující samy principy ústavodárného shromáždění, dále argumenty v zájmu omezené svrchovanosti Celoruského ústavodárného shromáždění, argumenty ve směru chronologických horizontů jeho činnosti (v zájmu odkladu klíčových rozhodnutí až do doby opadu revoluční vlny a masových deziluzí — přijetí ústavy až na dva roky,³⁶ předání určitých úkolů až následnému parlamentu aj.), argumenty v zájmu omezení v jednacím řádu a v zájmu nedemokratických hlasovacích pravidel apod. Ústavodárné shromáždění je dokonce stavěno do světla potenciálně nebezpečného elementu — po-

kud by nebylo schopno ve své činnosti vyrovnat se s „inertností sociálního žilvu“. Překonat toto úskalí má „rozum a svědomí“ každého člena ústavodárného shromáždění, tj. poslanci se musí pohybovat v rozmezí kadetské koncepce státu. Na druhé straně řešení národnostní otázky má být výhradně jen v kompetenci ústavodárného shromáždění; pro budoucí práva národů je přitom vyzvedán limit vytvořit takové podmínky soužití národů, které by vedly ke „sjednocení“ a „upevnění různých částí státu“ a nikoli k „rozdělení a rozvratu“. O svrchovanosti národů pochopitelně ani zmínky, omezená práva jim tedy udělí celoruské ústavodárné shromáždění v té míře, kterou uzná za vhodnou, aby nebyl dotčen mechanismus chodu unitárního státu se zajištěním vedoucích pozic ruské buržoazie.

Vedle ústředního příspěvku o kadetské koncepci ústavodárného shromáždění sborník přináší výklad o parlamentním systému vůbec a zejména podrobnosti o ústavněprávních systémech Velké Británie, Francie a USA, přecházející ve zhlížení se v těchto vzorech, vystavování jich jako ideálních příkladů, jež má Rusko následovat. K systému USA nechybí poukázání, že jejich federalismus nemá nic společného s národnostním principem a navíc jednoznačně tenduje ke koncentraci státní moci, k posílení úlohy centrálních úřadů.

Následující etapa přinášela kumulaci krizových jevů v mocenskopolitické struktuře Ruska se známým zauzlením počátkem července. V tomto vývoji se činnost kadetů vyznačovala tendencí k nastolení buržoazní diktatury a úsilím o získání pevnějších opor v maloburžoazním táboře, zvláště úsilím o jednoznačnější politické spojenectví s jeho předáky (za předpokladu vedoucí úlohy kadetů). Analogická linie byla vedena i vůči národněosvobozeneckému hnutí, v tomto případě však se stále méně nadějnou perspektivou. Určité výsledky ve prospěch kadetů přinášela už jen u některých menších národů.

Kompromisem v tomto duchu byly například výsledky jednání, vyústivší ve vydání vládních zákonů o správním systému gubernií tzv. Pobaltského kraje, obývaných převážně Estonci a Lotyšši. Došlo ke korekturám hranic, Estonci obývaná severní část Liflandské gubernie byla připojena k Estlandské gubernii. V obou jmenovaných byly ustaveny volené orgány, tzv. zemské rady, jimž bylo umožněno (stejně jako nižším článkům — újezdním radám) pracovat v místním jazyce. Obě gubernie tak získaly jakoby charakter národních jednotek.³⁷ Proti tomu je však třeba zdůraznit, že veškeré náměty směřující k autonomii padly v jednáních pod stůl, dále že vrcholným mocenským článkem zůstával úřad gubernského komisaře jmenovaného vládou. Neprošel ani požadavek připojení Lotyšši obývaného Lathalska, se zdůvodněním, že jako součást Vitebské gubernie nepatří k Pobaltskému kraji. Celkově tedy došlo jen k drobným úpravám, které nijak nevybočovaly z dosavadního správního systému Ruska, ani z rozmezí uvedeného kadetského programu. Nakonec i jazyková

otázka zůstala v polovině cesty — v místních člancích ústředních státních orgánů zůstalo postavení ruštiny nedotčeno.³⁸

Zato přímo na ostří nože se v průběhu června dostala otázka finská a otázka ukrajinská a v tomto konfliktu byli kadeti nuceni již plně odhalit svůj velkoruský nacionalismus. Svou vlastní rozvinutou koncepci finské otázky prezentovali kadeti hned v návaznosti na VIII. sjezd. Jakákoli možnost sebeurčení Finů byla odmítnuta, proti ní vyzvedli kadeti formulaci „svobodné dohody“ Rusů a Finů. Co se týče t. č. nejspornější otázky — pravomocí ruského monarchy a konkrétních vztahů Ruska a Finska po pádu samoděržaví, nepřipustili kadeti žádný jiný výklad, než že prerogativy monarchy přešly plně na prozatímní vládu a že současně je „svatou povinností“ prozatímní vlády uchovat nedotčené všechny principy dosavadního státního svazku Finska a Ruska až do svolání Celoruského ústavodárného shromáždění. Přístupy Finů, tj. úsilí o svrchovanost Finska ve vnitřních záležitostech a o ustavení skutečně rovnoprávného svazku Finska s Ruskem byly odmítány jako zásadně nepřijatelné pro Rusko, jako pokusy o handlování se suverénními právy ruského lidu apod.

Kadeti sice uznali archaičnost finského zřízení a možnost jeho drobných úprav, ale i v námětech v tomto směru se plně zrcadlí jejich celkový přístup. Pouze drobné záležitosti, které prozatímní vládu zbytečně zatěžují, by bylo možno postoupit finskému senátu (vláďě), některé závažnější by pak mohly být předány generálguvernátoru Finska (jakožto zástupci ruské nejvyšší moci ve Finsku) a záležitosti základního významu, tvořící „samu podstatu nejvyšší moci“ by přirozeně zůstaly v rukou prozatímní vlády. O rozšíření práv finského sněmu ani slovo, naopak ruské prozatímní vládě by měla zůstat veškerá práva veta. Tato práva veta by posléze přešla na Celoruské ústavodárné shromáždění.

Jak by mělo celou otázku řešit ústavodárné shromáždění, kadeti rovněž nastínili. Jako nepřekročitelnou podmínku postavili zachování státního svazku Finska s Ruskem, v motivech jsou vyjádřeny mj. i strategické zájmy Ruska. Celý problém finského zřízení byl dále rozdělen na okruh „vnitřních záležitostí“ a okruh „celostátního zájmu“. Co se týče vnitřních záležitostí, jediným krokem proti dosavadnímu stavu by byla zodpovědnost finské vlády před finským parlamentem. Funkce generálguvernátora by byla zachována, byla by obsazována příslušníkem ruské národnosti (údajně v zájmu nestrannosti), navíc by jí příslušela ochrana ruských zájmů ve Finsku (ruští občané, ruské státní majetky, školy, církve, armáda aj. na území Finska by stály mimo pravomoci finských orgánů). Jak generálguvernátor tak vláda i parlament Ruska by byly postaveny nad finské orgány a byly by jim vyhrazeny ony celostátní zájmy. Vzájemné rozhraničení vnitřních záležitostí a celostátních zájmů se prozatím záměrně obcházelo, podstatné ovšem je, že toto vymezení by bylo opět v kompetenci Celoruského ústavodárného shromáždění. Při předpokládaném ustavení republikánského zřízení se dále očekávalo, že

prezident Ruské republiky by byl eo ipso i prezidentem finským. Očekávala se rovněž instituce paralelního zákonodárství.³⁹ Slavnostní výroky o nezájmu vměšovat se do vnitřních finských záležitostí zůstávaly tedy přinejmenším prázdnou frází. Faktickým vzorem pro postavení Finska byla přitom tehdejší podoba britských dominií.

Takzvané rozšíření práv Finska, které bylo naznačeno ještě v březnu při obnově staré finské ústavy a které byli kadeti ochotni připustit v uvedeném smyslu přenesení některých nepodstatných záležitostí z pravomoci prozatímní vlády do pravomoci finské vlády, ve skutečnosti uvízlo na mrtvém bodě. Po vleklých jednáních docházela trpělivost v řadách finských předáků i umírněným elementům a sociální demokraté nakonec přímo postavili požadavek jednostranného vyhlášení svrchovanosti finského sněmu a vztahu Finska a Ruska na principu rovný s rovným, ve smyslu ustavení federativního svazku. Kadeti zprvu reagovali povýšeným mentorským tónem vůči jakoby pomýleným Finům, vzápětí upozorňováním, že takové snahy lze chápat i jako útok proti ruské demokracii, jako snahy využít okolností v zájmu pokoření Ruska. Nechali se však už vyprovokovat i k přiznání velmocenských aspirací, že Rusko zůstane velkým státem, který se nepodaří zamknout do hranic „Moskovic“, který bude žít v „přirozených hranicích“, nezbytných pro jeho růst.⁴⁰

Kolem poloviny června však přešli kadeti k otevřenému štvání, k obviňování Finů z urážky Ruska, ze zneužití chvíle jeho oslabení, ba až k osočování, že část finské společnosti se stává účastníkem boje vedeného Německem proti Rusku a jeho spojencům, k výhrůžkám o následcích, k výhrůžkám, že ruská demokracie to nezapomene atd.⁴¹ Obyvatelstvu Ruska byla vštěpována představa, že se Finsko chce okamžitě osamostatnit, že část Finů tenduje pod německý protektorát apod. Neporušitelnost svazku Finska a Ruska byla vyhlášena za nedotknutelný ústavní zákon ruský i finský a sahalo se dokonce po ryze konzervativních historicko-právních argumentech, že ruská moc se objevila ve Finsku dříve než finská ústava daná finskému lidu vůli ruské moci.⁴² Takové zdůvodňování suverenity Ruska nad Finskem přirozeně jen napomáhalo růstu nedůvěry finských demokratických kruhů. Kadeti začali osočovat i prozatímní vládu, přesněji svým koaličním partnerům ve vládě kladli za vinu, že kvůli jejich postojům vláda nedůsledně a málo tvrdě hájí ruské zájmy.⁴³ A v momentě vrcholící červencové krize odhodili kadeti poslední maskování i ve finské otázce; finské požadavky označili za dílo německých špiónů a demonstrativně vyhlásili, že čím více budou Finové na svých požadavcích trvat, tím více musí Rusko posílovat své jednotky ve Finsku.⁴⁴ Když taktika průtahů a slibů neuspěla, měla tedy nastoupit linie tvrdé ruky.

Vůči ukrajinské otázce zaujímal vedení kadetů dlouho víceméně ignarantský postoj. O to méně adekvátně reagovalo, když se v květnu objevily první požadavky předáků ukrajinských maloburžoazních stran,

adresované přímo prozatímní vládě. Byla zvolena taktika mírně zpochybňujícího chladného převzetí memoranda a odkladů projednání; věc byla postoupena zvláštní právní poradě složené převážně z kadetů, za předsednictví náměstka ministra vnitra Ščepkina. Obsah i rozsah ukrajinských požadavků byl nesmírně skromný⁴⁵ a sám kadetský tisk ho označil za pouhé sondování půdy;⁴⁶ klíčovým byl požadavek, aby vláda vyhlásila pouhou zásadní náklonnost idejí autonomie Ukrajiny. Masovost a živelnost hnutí na pozadí zůstala pak podceněna. Bylo tudíž rozhodnuto zformulovat pouze nezávaznou tezi, že vláda uznává národní zvláštnosti a svéráznost životních podmínek Ukrajiny, a všechny ukrajinské požadavky smést přitom se stolu. Především otázka budoucího zřízení Ukrajiny byla plně připsána do kompetence Celoruského ústavodárného shromáždění, jehož jednání nesmí vláda žádným způsobem prejudikovat. Problematicován byl i požadavek převedení školství na ukrajinský jazyk vyučovací a materiální zabezpečení ukrajinských národních kulturních potřeb bylo odkázáno na místní orgány samosprávy. (Ukrajínští předáci očekávali poměrný podíl v příslušných položkách státního rozpočtu.)⁴⁷ Na druhé straně se intenzívně hledaly a podporovaly živly, které by mohly efektivně rozvinout protlukrajinské tažení. Přímoú provokací bylo vyhlášení sympatií a podpory vůdci kyjevských černosotněnců V. Šulginovi,⁴⁸ přejímající i šovinistické výrazivo černosotněnských publicistů z těsně předválečného období.

Tyto kroky vlády, iniciované kadety, vyvolaly masové projevy nevole Ukrajinců; představitelé ukrajinského hnutí nato vystoupili s deklarací suverenity ukrajinského lidu.⁴⁹ Prozatímní vláda zakolísala a vydala v polovině června výzvu k Ukrajincům s ústřední tézí, jak prý je možno pochybovat, že by Rusko pod znamením lidovlády nezajistilo práva všech národností, a s neurčitým příslibem přechodným opatření k zajištění práv ukrajinského lidu v místní správě a samosprávě, ve školách a soudech (než celou věc ukrajinského zřízení vyřeší ústavodárné shromáždění).⁵⁰

Zakolísání vlády však nebylo v souladu s líní kadetů. Kadetský tisk okamžitě zahájil nejhrubší štvání proti Ukrajincům a v rámci všeobecného osočování, že národnosti jsou připraveny rozbít Rusko na třísky,⁵¹ ukrajinská otázka zaujala načas ústřední postavení. Kadetský tisk rozvinul nátlak i na koaliční partnery ve vládě, aby projevili nesmiřitelný postoj vůči Ukrajincům; v tom je má podpořit každý ruský vlastenec. Akt Ukrajinců byl označován za přímý zločin, žádající nejostřejší tresty. A podobně jako ve finském případě se vyrukovalo s motivem německých válečných záměrů, které prý Ukrajinci svou činností úspěšně naplňují.⁵²

S prohlubující se celkovou mocenskopolitickou krizí se slovník kadetských publicistů zostřoval. Mluvílo se otevřeně o separatistických záměrech, o kalkulování se slabostí ruské revoluce; ukrajínští a finští předáci byli bez obalu označováni za loutky vedené zvenčí. Vyhrožovalo se při-

pravami velké německé ofenzívy na frontě a s nimi byly kladeny do přímé souvislosti kroky Finů a Ukrajinců.⁵³ Dokonce i zcela krotké esersko-menševické rezoluce v národnostní otázce z I. sjezdu sovětů, které se zcela vzdaly principu sebeurčení národů, se staly terčem kadetských útoků, obviňování, že sjezd „sankcionoval rozčlenění Ruska a oslabení státní celistvosti“.⁵⁴

Ministři pravlivově socialističtí a buržoazní nestraníci nakonec pochopili nutnost jednat s ukrajinskými předáky a dosáhnout s nimi kompromisu jakožto mj. i nástroje oddělení jich od radikalizovaných ukrajinských mas. Kadeti vystoupili ještě před jednáním s ostrým nesouhlasem.⁵⁵ Již uzavřená dohoda mezi delegací prozatímní vlády a předáky Ukrajinců se nakonec stala předmětem střetu ve vládě právě v momentě kulminující červencové krize. Dohoda byla přijata prostým hlasováním vlády, kadetští ministři zůstali v izolaci. Kadeti poté obvinili vládu, že otevírala cestu všem zneužíváním a porušováním práv ke škodě jednoty Ruska; vyhlásili, že nemohou nést spoluzodpovědnost za dohodu s Ukrajinci a kadetští ministři podali demisi. Ústřední výbor kadetů deklaroval, že nebyly splněny podmínky, za nichž strana vstoupila do koalice; to se prý zvláště projevilo a vyostřilo v řešení ukrajinské otázky, kterou kadeti postavili do světla otázky, mající nejpodstatnější vztah k nedotknutelným právům Celoruského ústavodárného shromáždění.⁵⁶

Paralelně ústřední výbor kadetů přijal modifikovanou linii v ukrajinské otázce, mj. i pod tlakem závěrů kyjevského oblastního sjezdu kadetů. Nadále se však distancoval od linie vlády; vyslovil se sice, že je nutno přijmout do programu strany — v rozporu se závěry VIII. sjezdu — princip autonomie Ukrajiny, a usnesl se vytvořit komisi pro vypracování návrhu zákona o autonomii Ukrajiny, avšak s výslovným upozorněním, že půjde o oblastní autonomii, s uchováním státní jednoty Ruska a při přísném zabezpečení celostátních zájmů. Návrh měl přirozeně vstoupit v platnost až po schválení ústavodárným shromážděním.⁵⁷

Ve skutečnosti měli kadeti k ukrajinské otázce trvale ještě negativnější vztah než dávali najevo. Ukrajinská otázka však nebyla jediným ani hlavním důvodem uvedené demise, zapadala do frontálního útoku kadetů za mocenskopolitický zvrát, za jednoznačné nastolení buržoazní diktatury. Na druhé straně však ukrajinská otázka nebyla pouhou záminkou; celý konflikt ztělesňuje skutečnost, že národnostní otázka se dostala mezi klíčové otázky poúnorového Ruska a že národněosvobozenecké hnutí bylo počátkem léta 1917 již nepominutelným součinitelem hlavních mocenskopolitických střetů. Nejde o náhodnou časovou koincidenci, nýbrž o důsledek hlubokých příčinných souvislostí.

* * *

V programové linii národnostní otázky tedy kadeti v období dvojládí nepřekročili hranice formální demokracie — v uznání rovnosti občanů

před zákonem, omezeného práva užívání rodného jazyka, práva základního vzdělání v rodném jazyce, práva zakládat na vlastní náklady školy a kulturní instituce, a to při uznání výjimečného postavení ruštiny jako státního jazyka. Rovina realizace však prokazuje všemožné brzdicí a zdržovací pokusy kadetů a klade otázku po schopnosti a vůli kadetů naplnit horizont alespoň buržoazně liberálního řešení národnostní otázky. Zejména červencové krizové zauzlení s náznakem tendence k úpravám programové linie kadetů v národnostní otázce jasně naznačuje, že programové body nezahrnovaly reálné úkoly ani záměry, nýbrž mají rozměry především taktiky a současně vymezují hranici, po kterou na nejvyš byli kadeti ochotni ustoupit.

Ve formování konkrétní taktiky se křížilo několik zájmových rovin. Klíčovou byla přímá zainteresovanost ruské buržoazie na uchování celistvosti státu. Dále se projevil zájem na zachování a posilování vlivu na masy, v užším smyslu pak zájem na vytvoření jakési jednotné ruské národní fronty proti hnutí národností. Rozvíjející se proletářské hnutí i živelné hnutí rolnických mas pak vyvolalo i potřebu formovat jednotnou frontu buržoazie všech národností Ruska jako frontu třídního boje v jeho otevřené podobě. Podmínky revoluční doby si přitom vyžadovaly pružnou, stále složitější a propracovanější taktiku.

Kadetům se navíc v této době podařilo téměř monopolizovat buržoazní teorii státu a práva, což při obrovské míře konstitucionalistických iluzí podstatně posilovalo jejich pozice a zejména usnadňovalo cestu v celkovém úsilí o ideologickou hegemonii kadetů vůči buržoazním a maloburžoazním složkám. Speciálně v rovině národnostní otázky se toto úsilí vcelku úspěšně naplňovalo vůči jmenovaným složkám ruské společnosti, zčásti i některých dalších etnik.

V politické praxi pak tvrdé postoje kadetů vůči ruským maloburžoazním stranám přinášely efekt, respekt. To zřejmě utvrzovalo kadety v názoru, že táž linie vůči národním hnutím rovněž přinese efekt, což však již nebylo bez komplikací. Paralelně tudíž probíhal přesun od formálně nadnárodních, nestranných postojů kadetů z těsně poúnorových dnů ke stále zřetelnějším projevům velkoruského nacionalismu. Nebylo to ovšem nic nového, kadeti se pouze navrátili k linii, kterou již dříve Lenin nazval nacionál-liberalismem. Nakonec kadeti měli rozhodující podíl na skutečnosti, že v červencových událostech se naplnilo to, co bolševici nastínili již na I. sjezdu sovětů — že řešení národnostní otázky bude možné až po zásadním mocenskopolitickém zvratu, po červenci tedy až s novou revolucí.⁵⁸

¹ *Programma Partii Narodnoj Svobody*, Petrograd 1906; zvl. odd. I, II, VIII.

² Lenin, V. I.: PSS, 26, s. 329.

³ Srv.: *Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskij otčet. Sozvyv 4, Sessija 3, č. 1*, Sankt-pětěrburg 1915, s. 30—35.

⁴ *Tamtéž*, s. 49—50.

- ⁵ *Nacional'nyje problemy*, Moskva 1915, č. 1, s. 2, 42.
- ⁶ *Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskij očet. Sozvyv 4, Sessija 4, č. 1*, Sanktpeterburg 1916, s. 94.
- ⁷ *Tamtěž*, s. 168.
- ⁸ Všechna data jsou zde uváděna podle juliánského kalendáře.
- ⁹ *Revoljucionnoje dviženje v Rossii posle sverženija samoderžavija. Dokumenty i materialy*, Moskva, Nauka 1957, s. 420.
- ¹⁰ *Revoljucija i nacional'nyj vopros. Dokumenty i materialy po istorii nacional'nogo voprosa v Rossii i SSSR XX veka, III*, Moskva, Gosud. izdatel'stvo 1930, s. 53—54. Jmenovitě byla zrušena omezení ve věcech místa pobytu a stěhování, vlastnictví a disponování majetkem, podnikání a členství v akciových a jiných obchodněprůmyslových společnostech, užívání námezdní práce, zařazení do státních služeb, účasti ve volbách, vstupu do škol a vyučování na školách, plnění závazků pěstounů, členství v porotách při soudním řízení, užívání národních jazyků ve vnitřním styku soukromých společností a ve výuce v soukromých školách.
- ¹¹ *Tamtěž*, s. 67—68.
- ¹² *Manifest o Fintlandii*. In: Reč', 1917, č. 57 (8. 3. 1917), s. 2.
- ¹³ *Tamtěž*
- ¹⁴ *Revoljucija i nacional'nyj vopros, III*, s. 71, 72.
- ¹⁵ Linie v polské otázce jen zdánlivě vybočuje. Okupace ruského záboru Polska Němckem vytvořila totiž zcela jiné podmínky, dále ruská buržoazie by se ráda distancovala od polské konkurence. A tak nakonec vyhlášení nezávislosti Polska bylo do značné míry prázdňným aktem, navíc nutno sledovat i jeho dovětky; nešlo by o plnou nezávislost, měl být ustaven vojenskopolitický svazek sjednoceného Polska (ruské, německé i rakouské části) s Ruskem, tj. ruská buržoazie takto chtěla získat strategický nástroj k zasahování do středoevropských záležitostí.
- ¹⁶ Srv. Reč', čísla z počátku března 1917, např. č. 55, s. 1.
- ¹⁷ *Stenografičeskij protokol zasedanij VII s'jezda Partii Narodnoj Svobody. 1 deň s'jezda*, Petrograd 1917.
- ¹⁸ *Rezoljucii delegatskogo s'jezda Partii Narodnoj Svobody (25—28 marta 1917 g.)*, Petrograd 1917.
- ¹⁹ Srv. známý bolševický výklad hesla mfru bez anexí.
- ²⁰ *Rezoljucii delegatskogo s'jezda ...*, s. 3.
- ²¹ *Stenograf. protokol ... VII s'jezda ...*, s. 43.
- ²² Трубецкој, Је. N.: *Narodno-russkaja revoljucija*, in: Reč', 1917, č. 55 (5. 3. 1917), s. 1; t ý ž: *Revoljucija i nacional'nyj pod'jom (S'jezd P. N. S. 25—28 marta 1917 g.)*, Moskva 1917.
- ²³ *Ot Central'nogo komitěta P. N. S.*, in: Reč', 1917, č. 105 (6. 5. 1917), s. 3.
- ²⁴ Reč', 1917, č. 106 (7. 5. 1917), s. 2.
- ²⁵ Reč', 1917, č. 107 (9. 5. 1917), s. 1.
- ²⁶ Reč', 1917, č. 108 (10. 5. 1917), s. 3—4.
- ²⁷ Reč', 1917, č. 110 (12. 5. 1917), s. 3. Srv. též samostatné vydání: К о к о ш к и н, F. F.: *Avtonomija i federacija*, Petrograd 1917.
- ²⁸ *Tamtěž*.
- ²⁹ Reč', 1917, č. 111 (13. 5. 1917), s. 3.
- ³⁰ *Tamtěž*.
- ³¹ *Tamtěž*.
- ³² *Tamtěž*, s. 4.
- ³³ *Rezoljucija VIII delegatskogo s'jezda Partii Narodnoj Svobody (9—12 maja v Petrogradě)*. Petrograd 1917.
- ³⁴ М и л љ у к о в, P.: *Itogi VIII s'jezda Partii Narodnoj Svobody*, in: *Vestnik Partii Narodnoj Svobody*, 1917, č. 2, s. 3.
- ³⁵ *Svobodnyj gosudarstvennyj stroj*, Moskva, Naučnoje slovo 1917.
- ³⁶ Dle jinde zveřejněných názorů dokonce ještě později — do pěti let.

- 37 Отазка Куронскé губерніе зўстала otevřená pro německou okupaci její podstatné části.
- 38 *Revoljucija i nacional'nyj vopros, III*, s. 77—78.
- 39 V nejrozvinutější podobě viz: Stankevič, A.: *Rossija i Finljandija*, in.: Vestnik P. N. S., 1917, č. 1, s. 4—7.
- 40 *Rezoljucija finljandskich socialdemokratov*, in: Reč', 1917, č. 134 (10. 6. 1917), s. 2.
- 41 Srv.: *Opasnaja igra*, in: Reč', 1917, č. 138 (15. 6. 1917), s. 2.
- 42 Úvodník in: Reč', 1917, č. 151 (30. 6. 1917), s. 1.
- 43 *Tamtéž*.
- 44 *Strategičeskoje značenije Finljandii*, in: Reč', 1917, č. 153 (2. 7. 1917). s. 2.
- 45 Lenínovo hodnocení. Srv. PSS, 32, s. 350.
- 46 Reč', 1917, č. 146 (24. 6. 1917), s. 2.
- 47 *Revoljucija i nacional'nyj vopros, III*, s. 59, 60—61.
- 48 *Tamtéž*, s. 60.
- 49 První tzv. Universál Centrál ní rady.
- 50 *Revoljucija i nacional'nyj vopros, III*, s. 61—62.
- 51 Russkije vedomosti, 10. 6. 1917.
- 52 Úvodník a článek *Ukrajinskaja avtonomija*, in: Reč' 1917, č. 137 (14. 6. 1917), s. 1, 3.
- 53 Reč', 1917, č. 146 (24. 6. 1917), s. 1—2.
- 54 Reč', 1917, č. 143 (21. 6. 1917).
- 55 Reč', 1917, č. 146 (24. 6. 1917), s. 2.
- 56 Reč', 1917, č. 155 (4. 7. 1917), s. 1.
- 57 *Tamtéž*.
- 58 Druhá část rozpravy, viz ČMM, 1988.

ПАРТИЯ НАРОДНОЙ СВОБОДЫ (КАДЕТЫ) И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС В РОССИИ В 1917 ГОДУ (ПЕРИОД ДВОЕВЛАСТИЯ)

По програмной линии кадеты ни в каком случае не перешагнули пределы формальной демократии в либерально-буржуазном толковании. Но их действительная ежедневная политика показывает всякие пробоны тормозить и задерживать даже мероприятия, совпадающие с буквой их программы. Значит, смысл их программы по национальному вопросу представляет лишь тактику и совместно лимит для крайних уступок. На первых днях после февральской революции выставляли кадеты свою политику как безпристрастную, наднациональную (и надпартийную), нейтральную. Но, постепенно, в более и более открытом виде скользили к националь-либерализму и в течение июльского кризиса даже к открытому великорусскому шовинизму. Их линия и мероприятия по национальному вопросу привели к выброшению за борт февральской революции этого вопроса, и, в последствии, существенно соучаствовали в причинах, что с июльского кризиса демократическое решение национального вопроса было уже неразрывно связано с новой революцией.

